

Robbanás előtti állapot a közoktatásban

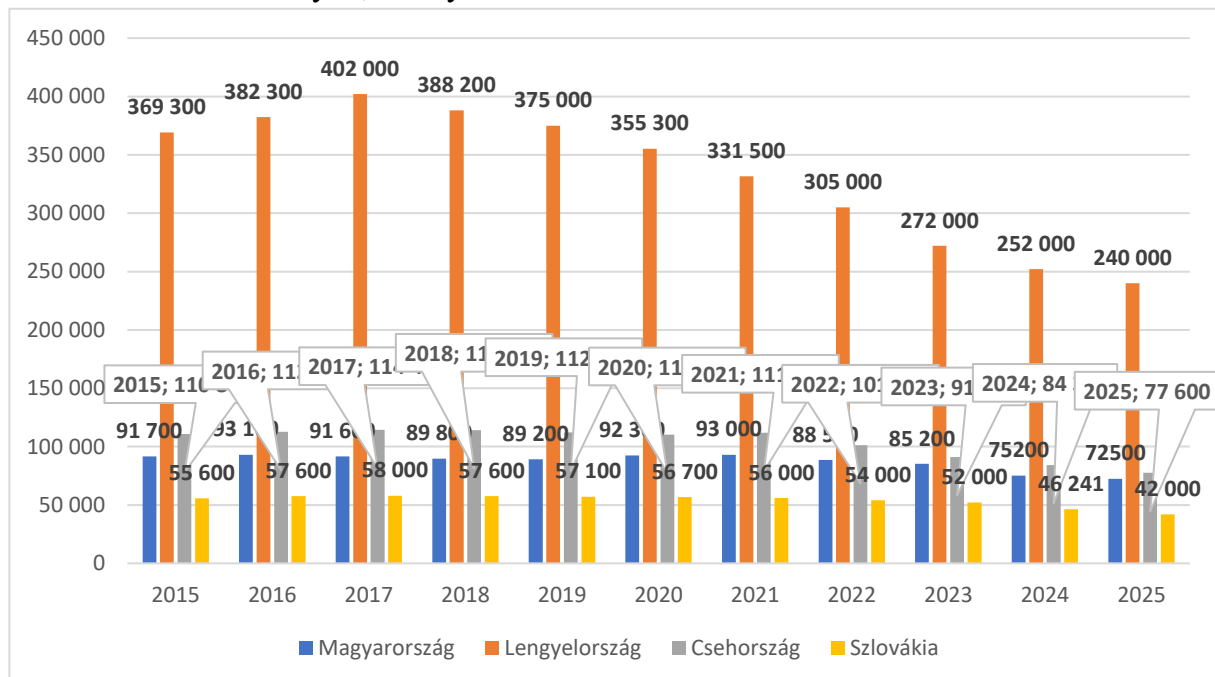
Oswald Spengler német filozófus híres, provokatív mondása szerint az optimizmus gyávaság, mivel szerinte a dolgok kedvező alakulásába vetett hit elkerüli a valóság sötétebb aspektusait. Ez a nézet az optimizmust passzív, kényelmes menekülésnek tekinti a felelősségvállalás elől. Ez történik ma hazánkban a demográfiai mutatók kapcsán, amelynek első áldozata lesz az oktatás.

A születések száma az elmúlt 10 évben 22,5%-kal esett vissza Magyarországon. Az idei adatok még szomorúbb képet prognosztizálnak, ebben az évben a tavalyi 72 000-hez képest további 10%-os csökkenés várható.

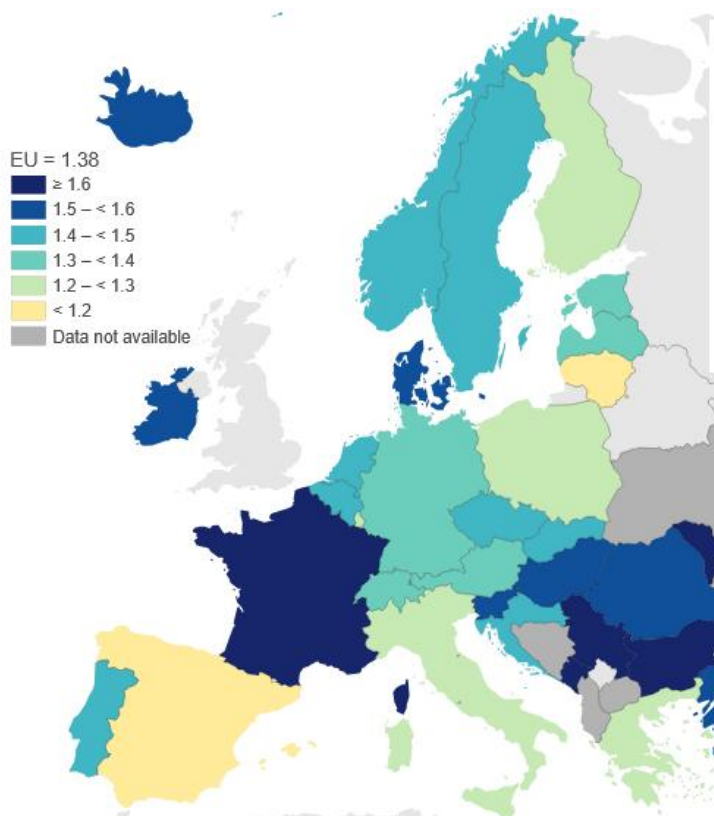
Lehet magyarázni a történeteket azzal, hogy Európában mindenütt hasonló folyamat játszódik le, ennek ellenére én három komoly okot jelölnék meg, amely speciálisan a magyar helyzethez vezetett:

- a külföldre távozott magyar fiatal hiánya
- a magyar gazdaság évek óta tartó recessziója
- a kormány által szított háborús pszichózis.

Hogy ezek közül melyiknek mekkora szerepe van, azt nem lehet megmondani, feltehetően a három együttes hatása okozza ezt a drámai változást, annak ellenére, hogy az adókedvezmények, a családalapítást támogató ingatlanvásárlások lehetősége alapja lehetett volna annak, hogy a történetekkel ellentétes irány alakuljon ki. A magyarországi helyzet nem jobb a V4 országok demográfiai mutatóinál, annak ellenére, hogy ott nem voltak adókedvezmények, amelyek a születésszámot növelhették volna.

1. ábra élve születések számának változása a visegrádi négyeknél

2. ábra Teljes termékenység mutató Európában 2023-ban

2015 óta folyamatosan csökkent az abortuszok száma és a csecsemő halandóság aránya, de nagy gond, hogy ez a trend 2021 után éles fordulatot vett. Az abortuszok számának növekedése a szociális bizonytalanság, a gazdasági válság rovására írható (száz élveszületetre 2021-ben 23,2, 2025-ben pedig már 28,1 volt). A magzati halandóság egyértelműen a kormány nagyon rossz egészségpolitikájának köszönhető (száz élveszületetre 2021-ben 15.4 volt, 2025-ben viszont már 17.0).

Ha járási szinten vizsgáljuk a 2015-2024 közötti születések számának a változását, akkor azt

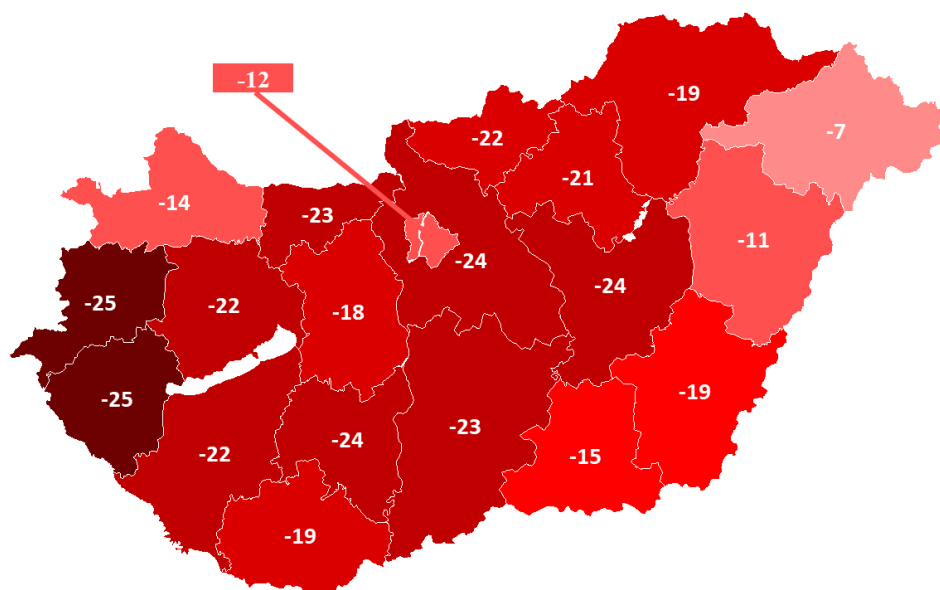
tapasztaljuk, hogy vannak nagyon hektikusan változó járások, ahol a legnagyobb és a legalacsonyabb születésszám közötti változás 48% és 20% között ingadozott az egyes évek között: Sellyei járás 20%, Bonyhád 28%, Tolnai járás 25%, Budapest VI. kerület 26%, Budapest VIII. kerület 30%, Téti járás 36%, Budapest V. kerület 48%.

Nagyon komoly születésszám csökkenéssel a következő járásokban szembesültem (30%-tól magasabb csökkenés): Bajai járás, Cigándi járás, Budapest 08. kerület, Budapest 21. kerület, Tiszaújvárosi járás, Tokaji járás, Mohácsi járás, Devecseri járás, Dunakeszi járás, Zalaegerszegi járás, Lenti járás, Szentgotthárdi járás, Budapest 12. kerület, Budapest 16. kerület, Balatonfüredi járás, Szobi járás, Szentesi járás, Mezőkovácsházai járás, Budapest 10. kerület, Tabi járás, Budapest 07. kerület, Budapest 05. kerület, Budapest 06. kerület.

Próbáltam megvizsgálni, hogy valamilyen kép kirajzolódhat-e, ha régiós, vármegyei és járási szintekre lebontva vizsgáljuk a folyamatokat. Erre azért is szükség van, mert láthatóvá akartam tenni, hogy óvoda és iskolafenntartás szempontjából hol lehetnek gondok. A főváros néhány kerületében, elsősorban ott, ahol az utóbbi időben nagyobb lakóingatlan-beruházások történtek, némi növekedés is tapasztalható, de a többi kerületben és a fővároson kívül minden járásban nagyon komoly demográfiai válság mutatkozik. Az iparilag fejlettebb területeken is eltérnek az adatok, van ahol

33%-os visszaesés látható, a máshol „csak” 18%. Azokon a területeken is nagyobb arányban esett vissza a születések száma, ahol sok a mélyszegénységben élő, vagy a romák lélekszáma magasabb az országos átlagnál.

Az első osztályba beíratott tanulók létszáma és a születésszámok alapján próbáltam megvizsgálni miként változhat a meglévő óvodák és iskolák iránti igény és ebből fakadóan a helyi hálózat az egyes járások esetén. Nehéz kalkulálni egyrészt a belső migráció miatt, másrészt a szülők sok esetben azon településeken íratják be gyermeküket az óvodákba, iskolákba, ahová dolgozni járnak, és nem ott, ahol laknak (születésszámnál az anya lakcímkártyáját veszik figyelembe). Arról a migrációról nem is beszélve, amikor a szülő a nagy létszámban megjelenő roma tanuló miatt viszi más településre a gyermekét, így az anya és gyermeke más lakcímen van nyilvántartva.

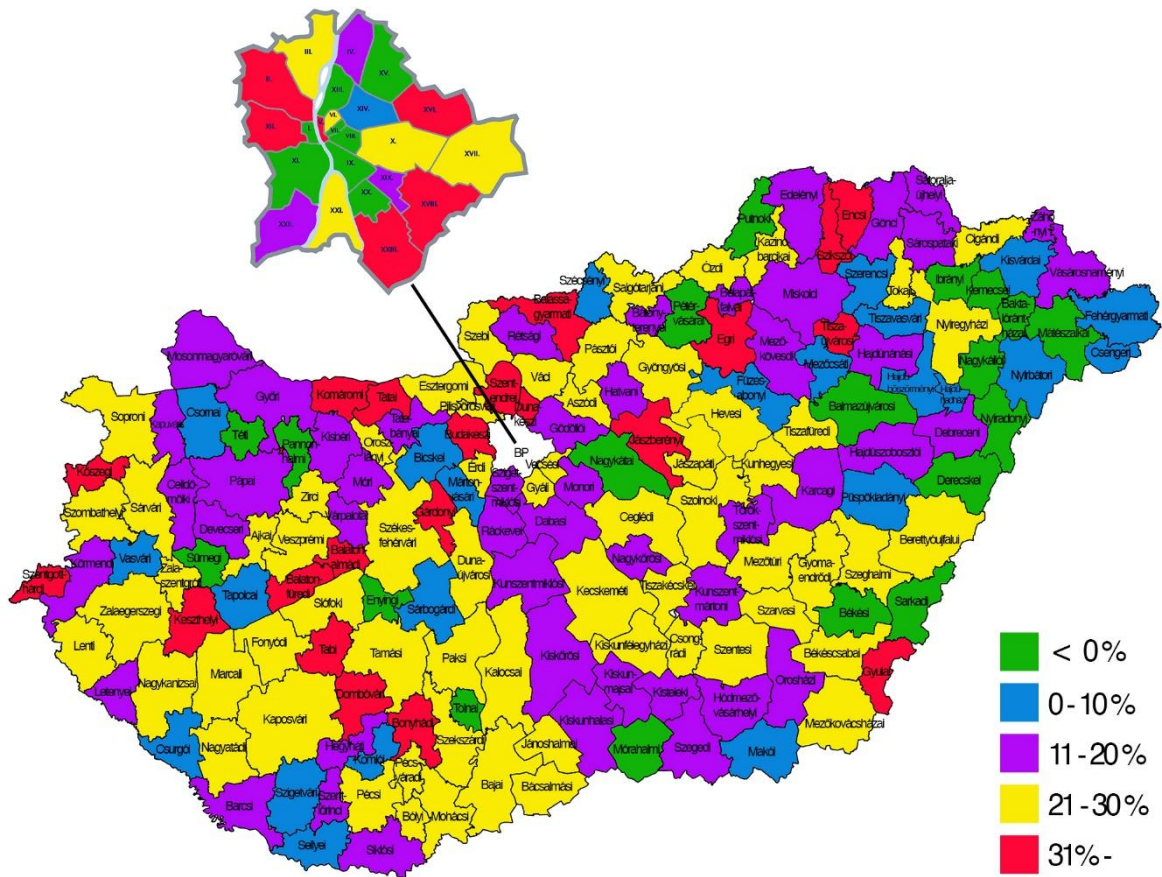
3. ábra Népesség csökkenés mértéke az elmúlt 10 évben vármegyékre bontva százalékban kifejezve

Problémát jelent az is, hogy eltérőek az osztály átlagléttszámok egy kistépülésekkel teletűzdelt járásban, ellentétben egy budapesti kerülettel, de a trendek érzékeltetésére megítélésünk szerint megfelelő lehet a kimutatásunk.

Tizenhárom olyan járást találtunk (a térképen zölddel jelöltük), ahol a meglévő iskolai és óvodai kapacitást bővíteni kell a 2025-ben első osztályba beíratott tanulók száma és a 2024-es születési adatok alapján: Budapest 08. kerületi, Budapest 13. kerületi, Budapest 01. kerületi, Kemecei járás, Téli járás, Budapest 09. kerületi, Budapest 15. kerületi járás, Nagykállói járás, Tolnai járás, Békési járás, Pétervásárai járás, Budapest 11. kerületi járás, Putnoki járás. 17 olyan járás van, ahol stagnálás tapasztalható a születésszám és a beiratkozott tanulói létszám alapján (a térképen ők is zölddel vannak

4. ábra 2024. évi születésszám és 2025-ben beiratkozott első osztályos tanulók aránya

jelölve).

Mint látható, van köztük kiemelkedő adó-erőforrással rendelkező járás, és van köztük kimondottan hátrányos helyzetű járás is. Nem lehet ezek alapján bármilyen következtést levonni.

59 olyan járás is van, ahol 25%-nál nagyobb a negatív irányú eltérés a 2025-ben első osztályba beíratott tanulók száma és a 2024-ben született gyermekszám között. A lista végén szereplő 4 járásban (Budakeszi, Budapest 12. kerület, Budapest 16. kerület, Dunakeszi) 40% feletti eltérés mutatkozik a két adatt között. Ezen járásokban (196 járással dolgozik a KSH és az OH is) már komolyabb beavatkozásra lesz szükség az intézményfenntartás szempontjából. Politikai döntés kérdése, hogy milyen beavatkozást tart elfogadhatónak a majdani kormány és a parlament.

A számos ok-okozati összefüggést és területenkénti eltérést mutató drasztikus születésszám-csökkenés komoly fejtörést fog okozni az újonnan megalakuló kormánynak. Nem véletlen, hogy a FIDESZ-KDNP kormány ezt a kérdést nagyon tudatosan szőnyeg alá sepepte.

Már most láthatóvá vált a gyermekek „megszerzése utáni harc”, hiszen az óvodák egyre fiatalabb gyermekek számára indítanak csoportokat (3 éves kor helyett egyes helyeken már 2 éves gyermeket is felvesznek csak azért, hogy a csoportlétszámot tartani

tudják). 2027 környékére az óvodákat, 2030-ra az alsó tagozatokat fogja megráznai a gyermekek számának jelentős csökkenése. A 2000-es évek eleje óta a közoktatási rendszerünkben az évfolyamok (4 éves kortól 18 éves korig) átlagban 110 ezer főre vannak „kalibrálva”. Gondoljuk csak végig, mi fog történni, amikor a 72 ezer fős évfolyam jelenik meg az általános iskolákban.

Nagyon fontos, hogy a demográfiai változások miatt ne vonjanak el forrásokat, hanem a helyzetet kihasználva csökkentsék az osztályok átlagléttségét! A létszámok meghatározásánál figyelembe kell venni az SNI, BTMN és HH, HHH tanulók számát. Ezzel egyidejűleg csökkenteni kell a pedagógusok és a tanulók munkaterheit. A felszabaduló forrásokat az oktatás reformjára, minőségének emelésére kell visszaforgatni.

Ha távolabbra tekintünk, akkor nyilvánvaló, hogy a munkaerőpiac is komoly gondokkal fog küzdeni. Erre három lehetséges választ adhat a politika:

1. előbb lépteti ki az iskolapadból a diákokat, hogy legyen elég kétkezi munkás az összeszerelő üzemekben,
2. visszatér a tudásalapú társadalom kialakításához (a munkalapú társadalom helyett), újragombolva az ipar szerkezetét, s emeli az oktatás színvonalát,
3. külföldről importál további munkaerőt.

Hogy mely megoldások kerül(nek) előtérbe és milyen formában, erről nagyon komoly társadalmi vitát – és nem nemzeti konzultációt – kell folytatni.

A népességszökkenés kérdése az oktatásban általában a vidéki kisiskolák bezárása körül forog, de az adatokból az is látszik, hogy a fővárosi kerületek és a nagyobb lélekszámú települések is keményen érintettek. A helyzet elemzésekor és a megoldás keresésekor sok dolgot kell figyelembe venni: egyebek mellett a szakos ellátottság és a nyugdíjba vonulás kérdését, a friss diplomások arányát. Nagy alapterületű iskolák 20-30%-os kihasználtsággal működnek, megengedhetjük-e ezt a luxust?

A politikának végre döntést kell hozni a lent felsorolt kérdésekben, egy hosszabb társadalmi párbeszéd után:

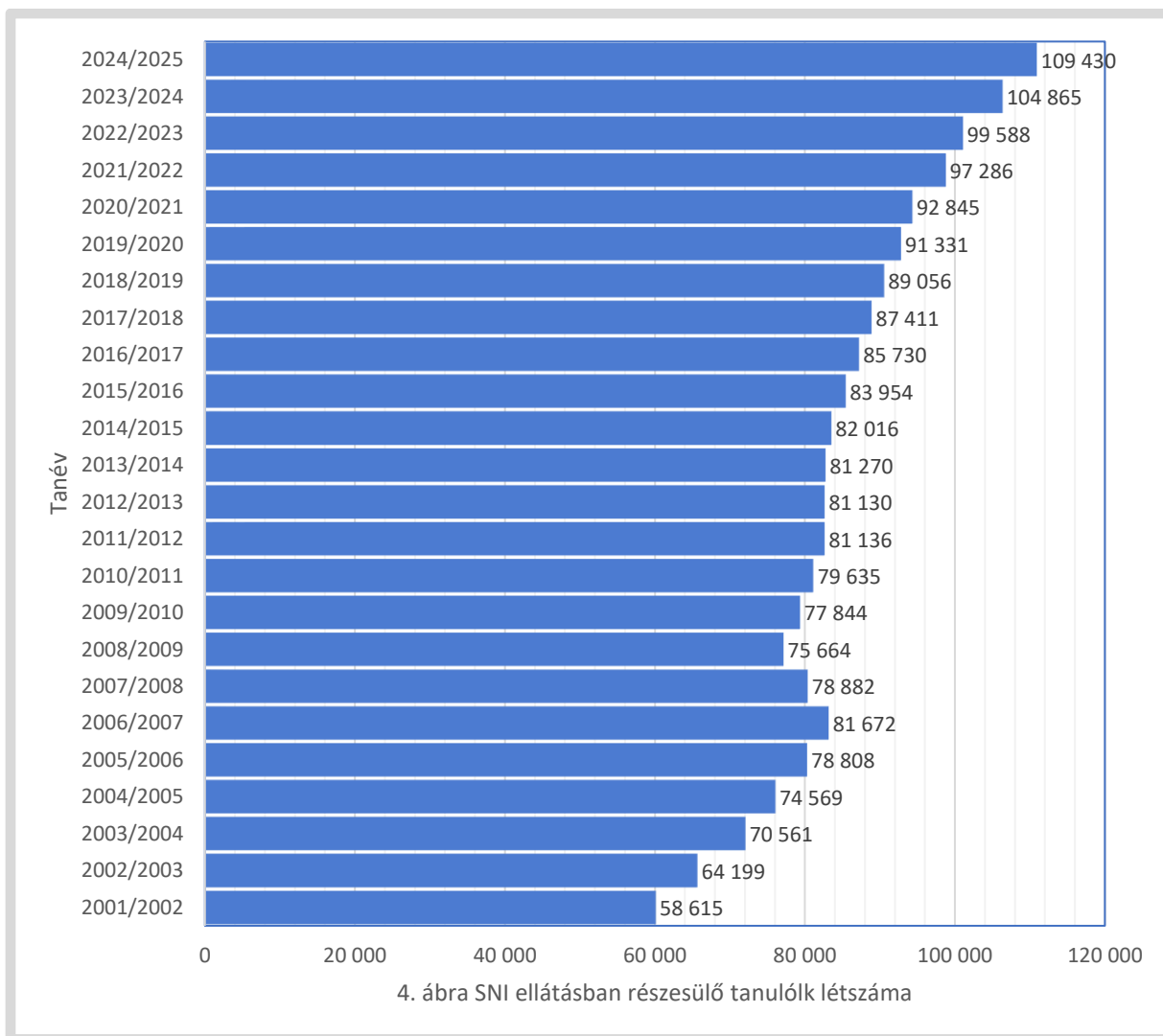
- Mekkora osztálylétszámokkal szabad működtetni a vidéki kisiskolákat?
- Szabad-e összevont osztályokkal iskolákat fenntartani?
- A szegregáció felszámolása érdekében mit lehet tenni az iskolák átalakításával? (Más a helyzet ott, ahol legalább két iskola van egy településen, és más a helyzet ott, ahol az egész járásban a tanulók több mint kétharmada roma származású.)
- A demográfiai mélypontot ki lehet-e használni arra, hogy végre az iskolaszervezethez hozzá merjünk nyúlni?
- Rohamosan növekszik a tanulási zavarokkal küzdő gyerekek létszáma, hogyan tudja ezt kezelni az átalakuló oktatási rendszer?

- Milyen következményekkel jár, ha egy település elveszti az oktatási intézményeit? Vár rá a további leszakadás? És ezt meg tudja-e állítani a kormány különböző támogatásokkal?

E kérdések különösen azokra a járásokra vonatkoznak, ahol megdöbbentően alacsony volt a születések száma:

Járás	2024. évi születések száma (fő)
Bélapátfalvai járás	55
Tabi járás	67
Szentgotthárdi járás	76
Bólyi járás	77
Hegyháti járás	80
Pécsváradi járás	83
Tokaji járás	86
Zalaszentgróti járás	92
Letenyei járás	99
Lenti járás	100

A sort lehetne még folytatni az elmúlt 30 évben elszalasztott lehetőségekkel, de én most csak azokat a kérdéseket feszegettem, amelyek a demográfiai kérdésekhez szorosan kapcsolódnak. A fenti felsorolásból egyetlen elemet emelek ki, a tanulási és magatartási zavarokkal rendelkező tanulók kérdését.

A fenti diagramon egyértelműnek látszik, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók száma 2001-től 2025-ig kishíján megkétszereződött. Ugyanakkor nagyon érdekes az a tény, hogy ezen időszak alatt az értelmi fogyatékos tanulók aránya megfeleződött (hál' istennek).

Ha megvizsgáljuk, hogy miért lett egyre több SNI-s gyerek, akkor több tényezőt említhetünk meg:

- A diagnosztikai eszközök modernizációjának és a szakemberek (pedagógiai szakszolgálatok) felkészültségének köszönhetően ma már olyan eseteket is azonosítanak, amelyek korábban rejtve maradtak, vagy egyszerűen „rossz tanulóként” könyvelték el őket. A szülők és a pedagógusok tudatossága is nőtt, így hamarabb kéri a szakértői vizsgálatot.
- A kutatások több külső tényezőt is említenek, amelyek hozzájárulhatnak a zavarok kialakulásához:
- Digitális hatások: a korai, túlzott képernyőhasználat és a vizuális ingerek bősége befolyásolhatja a figyelem fejlődését és a magatartás-szabályozást.

- Traumák és szociális környezet: a családi környezet instabilitása, a traumák vagy a támogató háttér hiánya fokozza a tanulási és magatartási nehézségek kockázatát.
- Várandósság alatti hatások: bizonyos környezeti ártalmak (például a légszennyezés, a táplálkozás) is szerepet játszhatnak az idegrendszeri fejlődésben.

A szakemberhiány (gyógypedagógusok, iskolapszichológusok) miatt sokszor elmarad a megfelelő prevenció és az egyéni fejlesztés az óvodákban, így a problémák az iskolába lépve súlyosabb formában, diagnosztizált zavarként jelennek meg. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nőtt a gyógypedagógusok, fejlesztőpedagógusok és iskolapszichológusok száma, de közel sem akkora arányban, mint ahogy a tanulási és magatartási zavarokkal rendelkező gyerekek aránya növekszik.

Mivel az SNI-s tanulók többsége (kb. 72%) ma már többségi iskolákban tanul, a pedagógusok gyakrabban kezdeményezik a diagnosztizálást, hogy a gyerek megkaphassa a törvényileg előírt plusz támogatást (több idő a feladatokra, mentesség az értékelés alól), és az iskola is kapjon emelt normatívát a fejlesztéshez.

A növekedés jelentős részét az adminisztratív átsorolások magyarázzák. A 2012-es köznevelési törvény módosítása után bizonyos nehézségek, amelyek korábban a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség (BTMN) körébe tartoztak, átkerültek a sajátos nevelési igényű (SNI) kategóriába, azon belül is a pszichés fejlődési zavarokhoz.

A két tényező- születések számának drámai csökkenése, a meredeken emelkedő SNI létszám- arra kell, hogy sarkalja az új kormányt, hogy nagyon rövid időn belül nagyon komoly, de átgondolt változásokat hajtson végre. Ez az átalakítás nagy megrázkódtatással, társadalmi feszültséggel fog járni, de a problémát nem lehet tovább a szőnyeg alá söpörni, mert ha belátható időn belül nem indul el egy alaposan kidolgozott folyamat a megoldás felé, nagy árat fogunk fizetni, különösen a gazdaság.

A kérdés az, hogy a kellő politikai felhatalmazás mellett lesz-e elég bátorsága a kormánynak, hogy belefogjon a kérdés olyan megoldásába, amely a gyerekek érdekeit szolgálja és a helyi társadalmaknak a lehető legkisebb megrázkódtatást okozza. Integrálni tudja-e az eltérő érdekeket a társadalmi párbeszéd során, egyáltalán lesz-e megfelelő akarat az érintett felekkel a párbeszéd lefolytatására?

Totyik Tamás